

Харламов Михайло Іванович, викладач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Університету цивільного захисту України.

Економічний стан сільськогосподарських професійних шкіл в УСРР у 1921 – 1926 рр.

Резюме.

Стаття присвячена деяким економічним проблемам професійних шкіл УСРР сільськогосподарського профілю у 1921 – 1926 рр.. В роботі освітлюються питання фінансового забезпечення навчальних закладів, розглядаються деякі проблемні аспекти використання земельних наділів учбовими установами. Окрім цього розглядаються важливі питання самоокупності та виробничої діяльності шкіл сільськогосподарської спрямованості УСРР у 1921 -1926 рр.

Summary.

This article is dedicated to some economic problems of professional agricultural schools of USSR in 1921-1926 years. In this article questions of financial supply of educational establishments are lightened, also the problematic aspects of ground areas usage are researched. In addition to this important questions of self-repayment and industrial activities of agricultural direction's schools of USSR in 1921-1926 years.

Соціально-економічний стан УСРР на початку 1920-х років сприяв формуванню особливих економічних умов діяльності навчальних закладів нижчої сільськогосподарської професійної освіти. Дослідження економічних особливостей цих учбових установ є науково актуальним завданням в наш час, оскільки ця проблематика є недостатньо висвітленою у сучасній історіографії.

Розгляд цих аспектів може допомогти нам, в певній мірі, вирішити деякі проблеми сучасної української нижчої професійно-технічної освіти, оскільки досвід накоплений українськими освітянами у 20-ті роки ХХ сторіччя є дуже корисним та потребує прискіпливого вивчення та аналізу.

Серед сучасних дослідників, проблемні питання економічного становища сільськогосподарських профшкіл УСРР в своїй праці «Проблеми підготовки

робітничих кадрів в Україні (1920-1929 рр.)» частково розглядав І. Л. Лікарчук. Але ці питання потребують ще більш докладного та ґрунтовного вивчення. Метою даної статті є висвітлення особливостей економічного розвитку сільськогосподарських профшкіл в УСРР у 1921-1926 рр., аналіз проблем, з якими зіткнулися навчальні заклади в процесі свого становлення.

З перших днів свого існування професійні школи УСРР сільськогосподарського профілю зіштовхнулися з колосальними економічними проблемами, що часто ставили під сумнів саме існування професійних шкіл на селі. Це не було чимось екстраординарним, оскільки радянська система підготовки робітничих кадрів для сільського господарства не отримала від попередників нормальної матеріально-технічної бази, обладнання, науково-методичної літератури, інвентарю, приміщень тощо.

Після завершення воєнних дій на території України сільськогосподарські професійні школи відкривалися, в кращому випадку, на базі дореволюційних сільських шкіл, при радгоспах, у поміщицьких та монастирських садибах тощо. За таких умов створення сприятливого економічного стану профшкіл на селі було справою важкою, вимагало багато часу, фінансів та людських зусиль.

Наркомат освіти української республіки, зокрема, ще на початку 20-х рр.. XX сторіччя здійснив обстеження навчально-матеріальної бази 13 професійних шкіл сільськогосподарського напрямку Київської губернії. За даними цієї перевірки лише одна школа мала нормальні, мінімальні умови для ведення навчально-виховного процесу [6, арк. 10-14]. Подібні обстеження зі схожими результатами проходили і в ряді інших губерній республіки.

Тяжкий економічний стан навчальних закладів професійної освіти на селі зумовлював створення вузькопрофільних сільських профшкіл різних типів, призводив до поганої наповнюваності учбових груп. Виникали великі проблеми у створенні ефективних педагогічних колективів професійних шкіл сільськогосподарського нахилу. Вкупі з тяжким матеріально-технічним становищем навчальних установ це суттєво впливало на якість освіти в негативному плані.

Малокомплектність шкільних колективів призводила до активного процесу пошуку кардинально нових підходів у здійсненні навчально-виховного процесу у сільських навчальних закладах, оскільки досвіду педагогічної роботи у малих групах, до того ж з певною професійною спрямованістю, а ні учні, а ні вчителі, а ні керівники освіти не мали.

Порівнюючи різні види професійних шкіл, що існували в Україні у другому десятиріччі ХХ століття, можна дійти до певного висновку, що малокомплектність учнівських груп була більш притаманна саме сільськогосподарським професійним школам нормального та інтегрального типу. За даними наркомату освіти УСРР складена спеціальна таблиця, в якій зібрана інформація про діяльність головних типів професійно-технічних шкіл УСРР, які випускали кваліфікованих робітників та спеціалістів для промисловості та сільського господарства.

Таблиця № 5.

Мережа окремих закладів нижчої професійної освіти НКО УСРР на початок 1925-1926 навчального року.

Типи установ	Кількість				
	установ всього	викладачів у них	учнів всього	учнів на установу	учнів на викладачів
Індустріально-технічні професійні школи	115	1314	14442	125	10
Школи фабрично-заводського учнівства (ФЗУ)	164	1476	17185	104	12
Сільськогосподарські школи (нормального типу)	110	617	7353	66	12

Сільськогосподарські школи (інтегрального типу)	64	315	5061	79	16
Кустарно-ремісничі професійні школи	18	172	1412	78	8

Нескладно вирахувати, що середня кількість учнів у одному учбовому професійному закладі складала 92 особи [3, с. 109]. Але найменша кількість учнів навчалася, як раз у сільськогосподарських професійних школах. Відсоток учнів сільськогосподарських шкіл (інтегрального типу) складав лише 63,2 % від кількості учнів індустріально-технічних професійних шкіл, а відсоток молоді, яка навчалась у сільськогосподарських школах (нормального типу) – всього 52,8 %.

Таким чином, виникали великі складнощі у діяльності професійних шкіл сільськогосподарського профілю: з одного боку, мала кількість учнів у профшколах не дозволяла залучати до роботи в них великий штат викладачів, з іншого боку, для малої кількості викладачів, які працювали у навчальних установах на селі, кількість учнів на одного педагога була занадто велика, щоб працювати з молоддю індивідуально, або хоча б приділяти достатньо уваги кожному підлітку. Так, якщо у індустріально-технічних професійних школах на одного викладача приходилося 10 учнів, а у кустарно-ремісничих професійних школах – 8, то у сільськогосподарських школах (інтегрального типу), та у сільськогосподарських школах (нормального типу) – 16 та 12 учнів відповідно.

Мала кількість учнів, погана фінансове забезпечення, невміле керування у школах призводила до занепаду господарства навчальних закладів сільського профілю у першій половині 20-х рр. ХХ сторіччя. Так, наприклад, у протоколі № 23 Запорізького окружного виконавчого комітету Катеринославської губернії від 16 квітня 1925 року розглядалося питання однієї з сільських професійних шкіл губернії.

В документі, зокрема, зазначалося: « ...1. Констатувати, що не дивлячись на існування Велико-Знаменської сільськогосподарської професійної школи на

протязі довгого часу, в становищі останньої, яке наближається до тяжкого, не помічається поліпшення. 2. Помітити недостатність ревізійно-інструкторських обслідувань школи з боку Інспектури Наросвіти, через що пропонувати Інспектурі у найближчий час зробити всебічне обстеження школи, поставивши до Окрвиконкому свої висновки і практичні пропозиції по суті ревізії. 3. Визнати, що Велико-Знаменська сільськогосподарська професійна школа по своїй роботі і складу учнів, що є мешканцями низки округ Катеринославської губернії, має загально-губернське значення, а тому порушити перед губвиконкомами клопотання про визнання Велико-Знаменської школи – школою губернського значення, з віднесенням видатків, зв'язаних з її функціонуванням до губернського бюджету. 4. Маючи на увазі, що в розпорядженні школи мається 274 десятини степової землі на 55 учнів і що при господарському використанні цієї ділянки землі, школу можливо поставити у значно кращі матеріальні умови, віднести нерациональне використання земельної ділянки до повної безгосподарності адміністрації школи. З огляду на це і зважаючи, що здача школою в оренду своєї землі дає можливість орендарям ухилятися від сплати податків, за орендовану землю, - доручити Інспектурі Наросвіти при ревізійному обслідуванні школи, встановити і виділити ділянки землі, розташовані поблизу школи для безпосередньої експлуатації.» [1, арк. 173].

Подібних документів складалося дуже багато по всій території України, оскільки подібні економічні проблеми були притаманні майже усім сільським професійним навчальним закладам республіки. І навіть школи губернського та республіканського значення не були виключенням, не кажучи вже про звичайні повітові профшколи.

Слід сказати, що наркомат освіти України неодноразово підіймав питання перед Раднаркомом УСРР та Раднаркомом СРСР про необхідність поліпшення економічного становища нижчих професійно-технічних шкіл, в тому числі і сільськогосподарських профшкіл. Так, в протоколі рішень засідання комісії РНК УСРР з розгляду питань НКО УСРР від 13 березня 1923 року відзначалося: «1. Вважати, таким що має місце, перегин у бік вищої освіти (створення 7

сільськогосподарських інститутів). 2. Запропонувати НКО УСРР не скорочуючи мережі вищих навчальних закладів, скоротити кількість учнів. 3. На найближчий період вважати головним завданням професійної освіти збільшити кількість учнів у професійних школах, як за рахунок скорочення видатків на утримання вищих навчальних закладів, так і за рахунок інших джерел. 4. Вважати необхідним звернути на увагу на катастрофічне становище нижчої професійної школи. Запропонувати усім виконкомам звернути на це увагу. 5. Запропонувати НКО розробити таблицю порівняння з РРФСР, та подати клопотання до Раднаркому СРСР про надання НКО УСРР більше 19% з бюджету.» [7, арк. 111].

Але через конфлікт наркоматів освіти УСРР та РРФСР, не сприймання української системи освіти, як унікальної та окремої, з боку російських чиновників, українська професійна школа не отримувала потрібних коштів з загальнодержавного та республіканського бюджетів. Російська республіка, вважала власну систему освіти взірцем досконалості, намагаючись примусити інші радянські республіки копіювати систему навчання та виховання РРФСР.

Українські сільськогосподарські професійні школи на протязі періоду, що розглядається в нашому дослідженні займалися веденням великого земельного господарювання, з метою здійснення ефективного функціонування навчальних установ. Вирішення земельних питань для сільських профшкіл контролювалося на високому урядовому рівні, оскільки ці навчальні установи повинні були стати одним з головних постачальників сільськогосподарської продукції до державного бюджету.

Вже у вересні 1921 року Раднарком української республіки приймає спеціальний наказ «Про наділення навчальних закладів професійної освіти землею», в якому зазначалося, що необхідне:

«...1. наділення профтехнічних і спеціально-наукових закладів Республіки достатніми ділянками польової та городньої землі.

2. Нормальними наділами вважати... Для сільськогосподарської профшколи – польової землі 30 десятин, огородньої - 3 десятини» [3, с. 125].

Цим розпорядженням уряд УСРР намагався зробити сільські професійні навчальні установи не стільки більш економічно стабільними, а скільки просто зробити заклади освіти, такими, що зможуть існувати за рахунок ведення присадибного господарства.

Держава не могла забезпечити нормальну фінансову підтримку українським сільським профшколам, тому намагалася створювати умови, при яких би самі шкільні установи могли б самостійно, ефективно розвиватися за рахунок ведення власної виробничої діяльності. Так 13 лютого 1921 року Раднарком УСРР прийняв декрет, що отримав назву: «Про забезпечення сільськогосподарських шкіл шкільним господарством», де вказувалося на те, що:

«1. При ... школах сільського господарства, лісівництва мусять бути організовані шкільні господарства таких розмірів, щоб вони могли обслуговувати всі шкільно-допоміжні установи і самі бути такими.

4. Плани організацій в шкільних господарствах складаються самими шкільними Радами відповідно своїм головним шкільним завданням, тільки ці плани повинні бути погоджені з загальнодержавними планами для культур радгосподарств, оскільки це поведження не перешкоджає основним шкільним завданням школи.

8. Всі продукти, які дає шкільне господарство, в першу чергу, йдуть на задоволення потреб шкільно-допоміжних установ, потім на продовольчі потреби школи з усіма її співробітниками по нормам Наркомпроду. Наркомпродові здаються лише лишки згідно зі Статутом радгосподарств.» [3, с. 125].

Фактично цією урядовою постановою організація виробничої діяльності визнавалася частиною освітнього процесу, джерелом покращення економіки сільськогосподарських професійних шкіл. Місцеві керівні органи також приймали подібні документи, наслідуючи генеральну лінію наркомату освіти УСРР.

Наприклад, в протоколі засідання колегії Київського повітового відділу професійної освіти від 25-27 травня 1922 року, де розглядалося питання «Організація господарської частини при школах», було зазначено наступне: «...Треба вжити заходів для того, щоб господарська частина в школах була організована

якнайкраще у відношенні не тільки учбовому, але й раціонально-економічному. Треба готувати людей до практичного життя, тільки тоді школи стоятимуть на належній височині.» [4, арк. 28].

Слід зауважити, що на різноманітний реманент, знаряддя праці, виробничі матеріали, технічні споруди, що ними користувалися профшколи сільськогосподарського спрямування та інші типи профшкіл, часто претендували інші представники різних урядових організацій (наркомат земельних справ, різноманітні робітничі спілки тощо). Між ними часто виникали суперечки та конфлікти через, те що кожна організація вважала за потрібне, брати у власне користування потрібні матеріали та реманент. Для уникнення подібних непорозумінь у червні 1921 року вийшла нова постанова уряду – «Про збереження за професійно-технічними закладами матеріалів і інвентарю». В даній постанові, зокрема, встановлювалося, що:

«1. Всі предмети і обладнання, які в даний час знаходяться у розпорядженні професійно-технічних шкіл визнаються невід'ємною власністю навчальних закладів. 2. Заборонити будь-які реквізиції та інші вилучення технічного обладнання, приміщень і споруд, які належать названим навчальним закладам, без згоди з Укрголовпрофосвітою та Губпрофосвітою ...» [3, с. 124].

Цим урядовим законопроектом цілий ряд професійно-технічних закладів, в тому числі і сільськогосподарські професійні школи забезпечувався необхідною матеріально-технічною базою.

Згідно наказу наркомосвіти УСРР, що був виданий у 1921 році, сільським профшколам виділялося 33 десятини для ведення господарства, але фактично на місцях навчальні заклади обробляли набагато більшу кількість землі. Тому вже у 1922 році заступник наркома освіти України Ряппо Я. П. надсилає офіційного листа до Головного управління державних земель та майна УСРР. В цьому посланні чиновник наркомату освіти просить управління підтримати його подання до РНК УСРР про збільшення земельних наділів для професійно-технічних шкіл до 150 десятин. Це було викликано тим, що учбові установи вийшли за межі ділянок наданої їм землі, обробляли площу набагато більшу за

попередньо надану, тому потребували підтвердження нового порядку землекористування на законодавчому рівні. [5, арк. 165].

Український уряд вірно оцінив ситуацію і вже 10 жовтня 1923 року з'явилася постанова ВУЦВК – «Про збільшення земельних наділів для сільськогосподарських технікумів, профшкіл та постійних курсів». Документ, за підписом голови ВУЦВК Петровського, встановлював:

«На додаток та розвиток статті 108 Кодексу Законів про Народну Освіту, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет, з метою укріплення матеріально-господарчої бази сільськогосподарських навчальних закладів, постановив:

1. Установити нормальні земельні наділи польової землі для... сільськогосподарських профшкіл нормального та перехідного типу... в розмірі 150 десятин.

2. Відхід від встановлених норм, як у бік збільшення, так і у бік зменшення їх, дозволяється в кожному окремому випадку Наркоземом за згодою з наркомосвіти» [2, арк. 357].

При чому у ті 150 десятин землі, що виділялися профшколам не входили садові ділянки, городи, парки, ліси, луки тощо. Норма земельних угідь встановлювалася незалежно від кількості учнів, що свідчить про надання сільськогосподарським навчальним установам широких економічних повноважень. Наявність земельних угідь сприяла забезпеченню практичної частини навчально-виховного процесу, а у деяких випадках давала можливість професійним школам ставати центрами агрономічної науки у сільській місцевості.

Таким чином, лише з середини 20-х рр.. ХХ століття більшість сільськогосподарських професійних шкіл зуміли розпочати нормальну роботу на землі, отримуючи з цього певний зиск. Закріплення за цими навчальними закладами великої кількості землі, різноманітного реманенту, нерухомості сприяло не тільки нормальній роботі школи з підготовки кваліфікованих робочих кадрів, але й зробило сільські профшколи вагомими одиницями на економічному рин-

ку країни, що суттєво впливали на розвиток ринкових відносин в республіці за час існування нової економічної політики.

Список джерел і літератури.

1. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО). – Ф. 2734, оп.1, спр. 32.
2. Державний архів Полтавської області (ДАПО). – Ф. 3872, оп.1, спр. 357.
3. Лікарчук І. Л. Проблеми підготовки робітничих кадрів в Україні (1920-1929 рр.). – К., 1996.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). – Ф. 166, оп.1, спр. 1079.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). – Ф. 166, оп.2, спр. 382.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). – Ф. 166, оп.2, спр. 1069.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). – Ф. 166, оп.2, спр. 382.